

Wyrok z dnia 8 stycznia 2003 r.

III RN 236/01

Warunkowe umorzenie postępowania karnego za przestępstwo umyślne popełnione przez radnego nie powodowało wygaśnięcia jego mandatu, także pod rządem art. 190 ust. 1 pkt 4 ustawy z dnia 16 lipca 1998 r. Ordynacja wyborcza do rad gmin, rad powiatów i sejmików wojewódzkich (Dz.U. Nr 95 poz. 602 ze zm.), przed jego nowelizacją wynikającą z art. 82 pkt 14 ustawy z dnia 20 czerwca 2002 r. o bezpośrednim wyborze wójta, burmistrza i prezydenta miasta (Dz.U. Nr 113, poz. 984 ze zm.).

Przewodniczący SSN Andrzej Wróbel, Sędziowie SN: Katarzyna Gonera, Jerzy Kwaśniewski (sprawozdawca).

Sąd Najwyższy, po rozpoznaniu na rozprawie w dniu 8 stycznia 2003 r. sprawy ze skargi Jana M. na uchwałę Rady Gminy I.-W. w przedmiocie wygaśnięcia mandatu radnego, na skutek rewizji nadzwyczajnej Rzecznika Praw Obywatelskich od wyroku Naczelnego Sądu Administracyjnego-Ośrodka Zamiejscowego w Krakowie z dnia 21 maja 2001 r. [...]

u c h y l i ł zaskarżony wyrok i przekazał sprawę Naczelnemu Sądowi Administracyjnemu w Warszawie-Ośrodkowi Zamiejscowemu w Krakowie do ponownego rozpoznania.

U z a s a d n i e n i e

Rada Gminy I.-W. w swej uchwale z dnia 19 stycznia 2001 r., na podstawie art. 190 ust.1 pkt 4 i ust. 2 ustawy z dnia 16 lipca 1998 r. Ordynacja wyborcza do rad gmin, rad powiatów i sejmików wojewódzkich (Dz.U. Nr 95, poz. 602 ze zm.), stwierdziła wygaśnięcie mandatu radnego Jana M. wybranego w okręgu w W., wskutek prawomocnego wyroku sądu orzeczonego za przestępstwo popełnione z winy umyślnej. Chodziło o prawomocny (utrzymany w mocy wyrokiem Sądu drugiej instancji) wyrok Sądu Rejonowego dla Krakowa Nowej Huty z dnia 12 lipca 2000 r. [...]

warunkowo umarzający postępowanie karne przeciwko Janowi M., oskarżonemu o czyny stanowiące występki z art. 212 § 1 k.k., na okres próbny jednego roku. Uzasadnienie tego wyroku zawiera ustalenie, że oskarżony Jan M. dopuścił się popełnienia zarzucanego mu czynu oraz że okoliczności popełnienia przestępstwa nie budzą wątpliwości, a wina i społeczna szkodliwość nie są znaczne.

Naczelny Sąd Administracyjny wyrokiem z dnia 21 maja 2001 r. oddalił skargę Jana M. Sąd bowiem uznał za udowodnione, iż Sąd Rejonowy dla Krakowa Nowej Huty - umarzając warunkowo postępowanie karne - ustalił popełnienie przez skarżącego Jana M. przestępstwa z winy umyślnej, wyczerpującego dyspozycję art. 212 § 1 k.k., a także, iż w konsekwencji prawidłowe było przyjęcie przez Radę Gminy I.-W., że spełnione zostały wymogi wygaśnięcia mandatu Jana M. w trybie art. 190 ust. 1 pkt 4 ustawy z dnia 26 lipca 1998 r. Ordynacja wyborcza do rad gmin, rad powiatów i sejmików województw. Takie ustalenia - zdaniem Sądu - w sposób oczywisty spowodowały zastosowanie przez Radę Gminy normy zawartej w art. 190 ust. 2 Ordynacji. Uzasadnione jest bowiem przyjęcie, że wskazane przepisy Ordynacji wyborczej dotyczy nie tylko prawomocnych wyroków skazujących, ale także przypadków, w których sąd karny pomimo ustalenia popełnienia przestępstwa z winy umyślnej, warunkowo umorzył postępowanie karne bez orzekania kary.

Rzecznik Praw Obywatelskich we wniesionej od powyższego wyroku Naczelnego Sądu Administracyjnego rewizji nadzwyczajnej zarzucił temu wyrokowi rażące naruszenie prawa przez błędną wykładnię art. 190 ust. 1 pkt 4 ustawy z dnia 16 lipca 1998 r. Ordynacja wyborcza do rad gmin, rad powiatów i sejmików województw w związku z art. 42 ust. 3 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej oraz art. 5 § 1 Kodeksu postępowania karnego i na tej podstawie wniósł o uchylenie wyroku i przekazanie sprawy do ponownego rozpatrzenia przez Naczelny Sąd Administracyjny. Rzecznik Praw Obywatelskich uważa, że zaskarżony wyrok rażąco narusza prawo przez ograniczenie się jedynie do gramatycznej wykładni art. 190 ust. 1 pkt 4 Ordynacji, bez uwzględnienia wykładni systemowej i skonfrontowania go z art. 42 ust. 3 Konstytucji RP oraz art. 5 § 1 KPK. Analiza art. 42 ust. 3 Konstytucji jednoznacznie wykazuje, iż *conditio sine qua non* wymaganym dla obalenia domniemania niewinności (fundamentalnej zasady prawa karnego) jest uznanie w wyroku oskarżonego winnym zarzucanego mu czynu i zastosowanie odpowiedniej sankcji. Nie powoduje skutecznego obalenia konstytucyjnej zasady domniemania niewinności orzeczenie o warunkowym umorzeniu postępowania, które zawiera jedynie ustalenia o charakterze proce-

sowym. Warunkowe umorzenie nie wiąże się bowiem z uznaniem winy w formie przewidzianej dla wyroku skazującego. Powołując się na to stanowisko Trybunału Konstytucyjnego, które zostało przedstawione w wyroku z dnia 16 maja 2000 r. (P 1/99 OTK 2000 nr 54, poz. 111), Rzecznik Praw Obywatelskich wskazał na to, że orzeczenie o warunkowym umorzeniu postępowania ma prowizoryczny charakter. Oskarżony może się skutecznie przeciwstawić warunkowemu umorzeniu. W rezultacie takiego sprzeciwu sprawa musi być rozpoznawana od nowa na zasadach ogólnych (art. 341 § 1 KPK), a w jej toku sąd powinien dokonać wszystkich niezbędnych ustaleń, z uwzględnieniem zasady domniemania niewinności oskarżonego. Natomiast po uprawomocnieniu się orzeczenia o warunkowym umorzeniu postępowania prowizoryczny charakter tego orzeczenia ujawnia się w dwóch sytuacjach. Po pierwsze, w razie pomyślnego przebiegu okresu próby, wydłużonego o 6 miesięcy przewidzianych na ewentualne podjęcie postępowania, warunkowe umorzenie postępowania przeistacza się z mocy art. 68 § 4 k.k. w umorzenie definitywne, co powoduje, iż postępowania nie można już podjąć. W praktyce oznacza to, iż w ogóle nie doszło do obalenia zasady domniemania niewinności, a sprawca uchodzi za niekaranego z mocy prawa. Po drugie, jeżeli w okresie próby sprawca dopuści się czynów określonych w art. 68 § 2 oraz 3 k.k. i w rezultacie tego dojdzie do podjęcia postępowania warunkowo umorzonego, sprawę prowadzi się od nowa, na zasadach ogólnych, przed sądem właściwym do jej rozpoznania, tak jakby nigdy nie miało miejsca postępowanie, które zakończyło się prawomocnym wyrokiem o warunkowym umorzeniu postępowania.

Rzecznik Praw Obywatelskich zwrócił uwagę na to, że w porównaniu z art. 3 § 2 Kodeksu postępowania karnego z 1969 r., obecna formuła domniemania niewinności (art. 5 KPK z 1997 r.) wyraża silniejszą gwarancję dla oskarżonego.

Ponadto w rewizji nadzwyczajnej wskazane zostały poglądy Sądu Najwyższego dotyczące instytucji warunkowego umorzenia postępowania sprawy, zawarte w określonych orzeczeniach. W szczególności, w uchwale z dnia 22 grudnia 1993 r. (I KZP 34/93, OSNKW 1994 nr 1-2, poz. 9) Sąd Najwyższy stwierdził, iż „warunkowe umorzenie postępowania, chociaż zakłada winę oskarżonego, nie jest jednak skazaniem”. Natomiast w uchwale z dnia 19 lutego 1997 r. (I KZP 41/96, OSNKW 1997 nr 3-4, poz. 25) Sąd wskazał, iż umorzenie postępowania powoduje niedopuszczalność merytorycznego orzekania w kwestii odpowiedzialności karnej. W dalszej części uzasadnienia znajduje się następujący wywód: z punktu widzenia domniemania niewin-

ności wyrok taki przyrównać można do wyroku merytorycznego, stwierdzającego, że oskarżony jest niewinny (tj. do wyroku uniewinniającego), jednakże struktura dwu porównywalnych orzeczeń jest odmienna. Niemożność orzeczenia o istnieniu lub nieistnieniu winy nie jest bowiem strukturalnie równoznaczna z pozytywnym orzeczeniem o braku winy. Aby rzecz całą ująć najkrócej, „brak orzeczenia o winie” (spowodowany umorzeniem postępowania) to nie „orzeczenie o braku winy” (zawarte w wyroku uniewinniającym).

Zdaniem Rzecznika Praw Obywatelskich określenie orzeczenia warunkowo umarzającego jako orzeczenia skazującego zmienia status prawny i społeczny osoby, wobec której warunkowo umorzono postępowanie, tak jak osoby skazanej; jest to sprzeczne z założeniami ustawodawcy, chodzi wszak o to, by pozostała ona bez piętna skazania. Zgodnie z art. 190 ust. 1 pkt 4 Ordynacja wyborcza do rad gmin, rad powiatów i sejmików województw, wygaśnięcie mandatu radnego następuje wskutek prawomocnego wyroku sądu, orzeczonego za przestępstwo popełnione z winy umyślnej. Skoro zatem, w świetle obowiązującego prawa osoba, w stosunku do której warunkowo umorzono postępowanie, powinna być uważana za niewinną, ponieważ *de iure i de facto* nie obalono domniemania niewinności, to nie może ona zostać pozbawiona z mocy prawa mandatu radnego w sytuacji, gdy w wyroku nie uznano jej za winną popełnienia zarzucanego jej czynu i nie skazano. Przepis ten winien być stosowany zgodnie z wykładnią systemową. Wyrok orzeczony za przestępstwo z winy umyślnej oznaczać może bowiem jedynie wyrok skazujący za takie przestępstwo, nie zaś każdy wyrok.

Sąd Najwyższy zważył co następuje:

Art. 190 ust. 1 pkt 4 ustawy z dnia 16 lipca 1998 r., w jego brzmieniu miarodajnym do stanu faktycznego sprawy, stanowi, że wygaśnięcie mandatu radnego następuje wskutek prawomocnego wyroku sądu orzeczonego za przestępstwo popełnione z winy umyślnej. Wykładnia gramatyczna tego przepisu uzasadniała objęcie jego zakresem nie tylko wyroków skazujących, ale także wyroków warunkowo umarzających postępowanie w sprawie o popełnienie przestępstwa z winy umyślnej. Takie określenie zakresu wskazanego przepisu w oparciu wyłącznie o analizę jego brzmienia mogło wydawać się odpowiednie do prawnej konstrukcji warunkowego umorzenia postępowania karnego (por. art. 66 § 1 k.k.), orzeczanego jeżeli okoliczno-

ści popełnienia przestępstwa nie budzą wątpliwości i stwierdzono istnienie winy („jeżeli wina i społeczna szkodliwość czynu nie są znaczne”).

Jednakże rację ma Rzecznik Praw Obywatelskich, że powyższa interpretacja tylko pozornie wyraża zasadę wyroku warunkowo umarzającego postępowanie jako wyroku - podobnie do wyroku skazującego - „orzeczonego za przestępstwo z winy umyślnej”. Jest przecież - co przekonywająco wykazano w rewizji nadzwyczajnej - zdecydowana, dotycząca istoty, różnica zasady wyroku skazującego i orzeczenia warunkowo umarzającego postępowanie. W pierwszym z tych orzeczeń, które może mieć wyłącznie formę wyroku, sąd ustala winę sprawcy przestępstwa i wymierza karę. Wina oskarżonego jest tu zasadniczym przedmiotem osądu i dlatego o niej i jej konsekwencjach (środkach represji karnej) orzeka sąd wprost w sentencji wyroku. Zupełnie odrębne, a nawet przeciwstawne istocie wyroku skazującego, jest warunkowe umorzenie postępowania, które polega wszak na rezygnacji ze skazywania i karanie sprawcy. Uprawomocnienie się warunkowego umorzenia postępowania kończy postępowanie w danej sprawie, ale mimo to nie ma charakteru definitywnie rozstrzygającego o konsekwencjach prawnokarnych czynu przypisanego sprawcy przestępstwa. Jeżeli w okresie próby osoba, wobec której warunkowo umorzono postępowanie, rażąco narusza porządek prawny, ten sam czyn może stać się przedmiotem ponownego postępowania karnego (art. 68 § 2 k.k.) i to postępowanie jest wówczas prowadzone na zasadach ogólnych procesu karnego, w szczególności z poszanowaniem domniemania niewinności oskarżonego - zasady określonej w art. 5 k.p.k., a więc tak jakby poprzednio nie nastąpiło prawomocne orzeczenie stwierdzające winę. Jeżeli natomiast wyznaczony w orzeczeniu warunkowo umarzającym postępowanie okres próby przebiegnie pomyślnie, to - stosownie do art. 68 § 4 k.k. - warunkowe umorzenie, po upływie 6 miesięcy od zakończenia okresu próby, uzyskuje znaczenie umorzenia definitywnego, a sprawca uchodzi za nieukaranego.

W przypadku warunkowego umorzenia postępowania sąd karny orzeka o tym w sentencji orzeczenia. Głównym przedmiotem osądu nie jest w tym wypadku wina sprawcy i odpowiadająca jej represja karna, ale - wyrażenie decyzji sądu o rezygnacji ze skazywania i karanie sprawcy, gdyż wina i społeczna szkodliwość czynu nie są znaczne, okoliczności jego popełnienia nie budzą wątpliwości, a postawa sprawcy niekaranego za przestępstwo umyślne, jego właściwości i warunki osobiste oraz dotychczasowy sposób życia uzasadniają przypuszczenie, że pomimo umorzenia postępowania będzie przestrzegał porządku prawnego, w szczególności nie popełni

przestępstwa (art. 66 § 1 k.k.). Wina sprawcy, aczkolwiek jest elementem orzeczenia o warunkowym umorzeniu postępowania, to przecież decydujący jest - zacytowany wyżej - kontekst innych warunków, które łącznie stanowią nie przedmiot orzeczenia, ale jego przesłankową podstawę (wyrażoną w uzasadnieniu orzeczenia). Podkreślić należy, że „wina” jest w tym przypadku specjalnie kwalifikowana - ma być (łącznie ze społeczną szkodliwością czynu) nieznaczna, ponadto ze względu na określone przesłanki ma zachodzić uzasadnione przypuszczenie, że sprawca będzie przestrzegał porządku prawnego.

Zasadnicze różnice między wyrokiem skazującym a warunkowym umorzeniem postępowania karnego nie mogą być pomijane przy analizie przepisu art. 190 ust. 1 pkt 4 ustawy z dnia 16 lipca 1998 r. Ordynacja wyborcza do rad gmin, powiatów i sejmików województw. Określona w tym przepisie sankcja („wygaśnięcie mandatu radnego”) ma stanowić konsekwencję „prawomocnego wyroku sądu, orzeczonego za przestępstwo popełnione z winy umyślnej”. Wyrok sądu jest tu konieczną przesłanką sankcji, a jeżeli tak, to rozstrzygnięcie sprawy w formie wyroku nie może mieć znaczenia dla rozważanego problemu. Otóż musiałoby nasuwać poważne wątpliwości przyjęcie, że w przepisie tym chodzi zarówno o wyrok skazujący, jak i wyrok warunkowo umarzający postępowanie, skoro ten drugi - chociaż w rozpatrywanym przypadku akurat został wydany - nie stanowi wyłącznej formy orzekania o warunkowym umorzeniu postępowania, a przeciwnie jest raczej formą wyjątkową. Stosownie bowiem do przepisów Kodeksu postępowania karnego (por. w szczególności art. 336, art. 341 i art. 342) sąd karny o warunkowym umorzeniu postępowania orzeka postanowieniem, chyba że stwierdzenie okoliczności przemawiających za warunkowym umorzeniem postępowania nastąpiło dopiero po rozpoczęciu przewodu sądowego (por. art. 414 k.p.k.).

Stwierdzając powyższe wątpliwości co do treści przepisu ujawnione nawet w zakresie jego językowej wykładni, Sąd Najwyższy w pełni podzielił wyrażonego w rewizji nadzwyczajnej stanowiska co do niezbędności wykładni systemowej i co do jej konsekwencji przede wszystkim w świetle konstytucyjnej zasady z zakresu wolności i praw osobistych, że „każdego uważa się za niewinnego, dopóki jego wina nie zostanie stwierdzona prawomocnym wyrokiem sądu” (art. 42 ust. 3 Konstytucji RP).

Wątpliwości, których źródłem były wadliwe sformułowania, zostały usunięte w drodze legislacyjnej. Mianowicie z dniem 4 sierpnia 2002 r., art. 190 ust. 1 pkt 4 ustawy z dnia 16 lipca 1998 r. - Ordynacja wyborcza do rad gmin, powiatów i sejmiki-

ków województw, obowiązuje już w brzmieniu wyraźnie stwierdzającym, że wygaśnięcie mandatu radnego następuje wskutek „prawomocnego skazującego wyroku sądu, orzeczonego za przestępstwo umyślne” (por. art. 82 pkt 14 ustawy z dnia 20 czerwca 2002 r. o bezpośrednim wyborze wójta, burmistrza i prezydenta miasta - Dz.U. Nr 113, poz. 984).

Powyższa zmiana brzmienia przepisu nie oznacza, że miał on poprzednio inną treść normatywną. W tej kwestii Sąd Najwyższy miał na uwadze przedstawione wyżej rozważenia interpretacyjne, a także wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 8 kwietnia 2002 r., SK 18/01 (OTK-A 2002 nr 2, poz. 16), dotyczący ustalenia zgodności art. 190 ust. 1 pkt 4 ustawy z dnia 16 lipca 1998 r. - w jego brzmieniu przed nowelizacją wynikającą z ustawy z dnia 20 czerwca 2002 r. - z art. 60 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Z uzasadnienia tego wyroku wynika, że konstytucyjność wskazanego przepisu Trybunał Konstytucyjny wiązał z tak rozumianą jego treścią, iż przesłankę wygaśnięcia mandatu radnego stanowi sytuacja „w której doszło do prawomocnego skazania tej osoby za przestępstwo umyślne, art. 190 ust. 1 pkt 4 zakwestionowanej ustawy określa tę przesłankę w sposób jednolity dla wszystkich osób sprawujących ten rodzaj mandatu”.

Uznając zasadność podstaw rozpatrzonej rewizji nadzwyczajnej Rzecznika Praw Obywatelskich Sąd Najwyższy orzekł w myśl art. 393¹³ § 1 k.p.c. w związku z art. 10 ustawy z dnia 1 marca 1996 r. (Dz.U. Nr 43, poz. 189 ze zm.).

=====